

LUNDS
UNIVERSITET

Hemlöshet och rätten till staden

Hur hemlösa behandlas i det urbana rummet

Homelessness and the right to the city

Alexander Åstrand

Innehållsförteckning

Inledning.....	3
Syfte och problemformulering	5
Metod och material	6
Metod.....	6
Material.....	6
Teorier	7
Avgränsningar	7
Empirisk undersökning	8
Vad är hemlöshet?.....	8
Hemlöshet i världen.....	9
Hemlöshet i Norden	10
Rätten till staden.....	11
Kriminalisering av hemlöshet.....	13
Amerikanisering av hemlöshet.....	15
Gentrifiering och hemlöshet	17
Den svenska modellen: ”Mjuka” metoder av uteslutning.....	18
Åtgärder för att motverka hemlöshet.....	22
Fallstudie Helsingborg.....	25
Analys	29
Synlighet.....	29
Kriminalisering	31
Amerikanisering.....	32
Åtgärder	33
Hur ska man agera som planerare	35
Slutsatser	36
Sammanfattning.....	38
Källförteckning.....	39

Inledning

Hemlöshet är ett stort problem i den värld vi lever i idag. Även om hemlöshet mer eller mindre alltid existerat i någon form har det blivit extra påtagligt i och med att polariseringen av kapital och stadsbild blivit alltmer omfattande i den neoliberala staden. Härbärgen är överfulla i de stora städerna och många lämnas ute på gatorna för att frysa ihjäl under de kalla vinternätterna. I mångt och mycket förknippas hemlösa med drogproblem, alkoholism och sjukdomar. De är personer man är rädd för att vistas i närheten av och ses ibland till och med som skadedjur för staden.

I stället för att framförallt integrera hemlösa i stadsmiljön eller försöka lösa deras bostadsproblem jobbar man idag till stor del med att försöka gömma undan dem. Inom konceptet city branding och att alla städer konkurrerar på en global nivå finns ingen plats för hemlösa, en stad med många hemlösa på gatorna är inte en stad som är attraktiv att röra sig i och bo i heter det. Därför pågår flera olika processer sedan några decennier tillbaka som i hög grad fryser ut hemlösa ur den urbana miljön. I många fall kan det till och med kallas kriminaliseringsprocesser av de hemlösa, något som man tydligt uppmärksammat i främst USA men även i andra i-länder. Platser som hemlösa vistas på görs ogästvänliga, bänkar tas antingen bort eller görs obekväma så att hemlösa inte kan sova på dem. Butiksägare klagat på att hemlösa vistas utanför deras butiker vilket leder till att poliser kommer och för bort dem. Anti-hemlösa lagar införs vilket förbjuder hemlösa att vistas på allmänna platser och titta.

Även i Sverige pågår en del sådana processer. I Lund finns ett antal bra exempel på detta. Ett gyllene är Bytaregången, en gata i centrala Lund som var ett näste för hemlösa. Genomfarten stängdes, med grindar på bägge sidorna, till följd av att övriga människor kände sig otrygga när de passerade där. Likaså har man tagit bort bänkar och buskage vid bankgatans busshållplats vilket också var ett tillhåll för hemlösa. Liknande processer kan hittas i nästan alla mellanstora till stora städer i både Sverige och resten av världen. Gentrifiering bidrar till att starta sådana processer och även till att skapa hemlöshet i stort. I och med att priser på bostäder höjs tvingas de som redan bor i det området som genomgår en gentrifiering flytta ut och kan få problem med att hitta någon ny bostad. Med exempel från New York kan man se att hemlösheten är betydligt högre i gentrifierade områden än i övriga områden av staden.

Självklart negligeras inte hemlöshet av planerare och politiker. Både stora som små ansatser finns för att motverka hemlöshet. Fokus ligger oftast på att integrera den hemlösa i bostadsmarknaden. Bostadsrätter blir allt vanligare och en brist på hyresrätter bidrar till stora problem när en hemlös ska skyfflas in i samhällslivet. Under många år har den så kallade boendetrappan använts som modell för att hjälpa hemlösa att få bostad. Ett projekt som kritiserats av många och kan anses ha misslyckats stort. I Sverige har det därför startats en kampanj, med förebilder från USA, med titeln ”Bostad först”. Här ser man problematiken med att en hemlös person först och främst behöver en lägenhet för att kunna ta sig vidare. Finns det ingenstans att exempelvis tvätta och raka sig är det mer eller mindre omöjligt att få ett jobb. Därför väljer man att ge den hemlösa personen en lägenhet och sedan ta tag i eventuella andra problem.

Frågan om hur man ska lösa hemlösheten erbjuder alltså ett brett spektrum av samhällsproblem. Den hemlösa kan anses vara den som råkat komma på fel sida av vägen och därför hamnat utanför samhället. Frågan som ställs av den hemlösa kan vara: Varför har inte jag rätt till en bostad? Samtidigt finns en annan fråga från stadens invånare som är minst lika viktig: Har inte jag rätt att leva utan hemlösa personer som förstör livskvaliteten i mitt bostadsområde? Många urbana geografer har behandlat denna problematik och undersökt hur man behandlar de hemlösa i det urbana rummet. En fråga som är väsentlig i den mån att hemlösa behöver känna sig som en del av samhället om de ska kunna komma ur sin situation. I konceptet av den neoliberala staden finns flera krafter som i hög grad motverkar hemlösa i de offentliga rummen, något som är viktigt att analysera.

Syfte och problemformulering

Min fokus ligger på dynamiken mellan de hemlösa och övriga samhällsfunktioner, med sin utgångspunkt i den urbana miljön. Vilken rätt har en hemlös person till stadens olika rum och funktioner och hur anpassar man sig efter detta. Tvingas man som hemlös följa vissa rörelsemönster eftersom vissa delar av staden inte är tillgängliga för dem. Syftet är att undersöka hemlösas plats i staden, att försöka förstå om de är spelare som står utanför samhället eller om de helt enkelt är en del av staden. Jag vill uppmärksamma de hemlösas roll i den urbana miljön och vilka som bestämmer hur de ska leva. Även hur planerare ska hantera sociala problem i kontrast med att göra staden till en attraktiv arena för entreprenörer och kapital. I den neoliberala staden är gentrifiering och förnyelse av stadskärnan fenomen som i hög grad skapar polarisering och hemlöshet istället för att främja det sociala. Detta leder mig fram till följande problemformulering:

- *Har hemlösa samma rätt till staden och dess offentliga ytor som övriga invånare?*
 - *Försöker man integrera de hemlösa i den urbana miljön eller försöker man skjuta de åt sidan och göra de osynliga?*
 - *Är kriminaliseringslagar den bästa vägen att gå för att hantera de hemlösa i det offentliga rummet?*
- *Pågår det en amerikanisering av hemlöshet i Sverige?*
 - *Vilka åtgärder används för att motverka hemlöshet?*
 - *Hur ska man agera som planerare?*

Uppsatsen strävar efter att finna och presentera de olika teorier och modeller som är framträdande när man talar om hemlöshet i den urbana miljön. Syftet är att dessa ska värderas och vägas emot varandra för att få fram ett svar på min problemformulering.

Metod och material

Metod

I mitt arbete har jag framförallt valt att använda mig av metoden diskursanalys. Jag har studerat olika typer av diskurser rörande min frågeställning och därigenom analyserat kontexten. Jag har försökt få in ett så brett perspektiv som möjligt för att senare välja ut de mest relevanta delarna. Därigenom har diskursanalysen främst baserat sig i litteraturstudier. Jag har också använt mig av en del observationer. Exempelvis har jag gått runt i Lund för att upptäcka fall som är relevanta till ämnet. Ett resultat som främst uppmärksammas under rubriken "Den svenska modellen: "mjuka" metoder av uteslutning" men även diskuteras i analysen. Slutligen har jag gjort ett besök på natthärbärget "hemlösas hus" i Helsingborg. Det har gett mig mycket information till min fallstudie som kretsar kring just Helsingborg. Besöket diskuteras även i min analys och har varit en viktig kugge i arbetet.

Material

Som material har jag använt mig av ett antal framträdande teorier och diskurser inom ämnet hemlöshet och det urbana rummet. Don Mitchell har varit betydande och då främst när kriminalisering och amerikanisering av hemlöshet diskuteras. Förutom i sina egna verk är han flitigt citerad av andra författare och han har en viktig ställning rörande hemlöshet och urban geografi. Randall Amsters bok "Lost in space" har också varit mycket användbar på den fronten eftersom han behandlar exakt de aspekterna av hemlöshet som jag gör. Vad det gäller den svenska diskursen har Catharina Thörns skrifter varit mycket passande. Hennes artikel rörande exempel på amerikaniseringsprocesser i Sverige har en central roll i arbetet. Därutöver har jag använt mig av teorier rörande "Right to the city" konceptet och då med fokus på David Harveys tolkning. Ett begrepp som Harvey inte direkt anknyter till hemlöshet men som jag ändå finner relevant och värt att diskutera. Likaså har jag använt mig av Neil Smith och hans texter runt hemlöshet i New York. Avslutningsvis har jag nyttjat en hel del tidningsartiklar

från Dagens Nyheter, Sydsvenskan och Svenska Dagbladet. Jag har även samlat en del statistik från internet.

Teorier

Två teorier har varit framträdande under uppsatsens gång. David Harveys tolkning av begreppet "right to the city" behandlas först och lägger grunden för fortsatt forskning. Begreppet, som först myntades av Henri Lefebvre, behandlar en förändrad tillgång och efterfrågan på urbant liv. Lefebvre upptäckte fenomenet först i slutet på 1960 – talet och Harvey knöt 2008 an begreppet till en modern kontext. Den andra teorin är "amerikanisering av hemlöshet" utifrån Jürgen Von Mahs definition. Begreppet behandlar att hemlöshet som det upplevs och hanteras i USA sprider sig till resten av världens länder. Ett fenomen som anses ha en allmänt negativ inverkan på hemlöshet. I empirin och analysen knyts teorierna an till ämnet.

Avgränsningar

Uppsatsen behandlar ett antal aspekter av hemlöshet i den neoliberala staden på multinationell nivå. Till en början kommer hemlöshet presenteras på global nivå med siffror över antal hemlösa samt allmän fakta. Kriminaliseringsprocesser av hemlösa kommer sedan att belysas för att övergå i en presentation av amerikaniseringsprocesser. Fokus kommer överlag att ligga på i-länders problematik med hemlöshet medan utvecklingsländers situation vidrörs enbart vid ett fåtal tillfällen. Den amerikanska modellen kommer att vara framträdande. Därefter kommer ämnet preciseras till Norden och Sverige. Det hela mynnar ut i en fallstudie av Helsingborg där teorierna sätts i kontext av ett lokalt exempel. Här kommer befintliga åtgärder mot hemlöshet studeras och exempel på kriminaliseringsprocesser och mjuka policys undersökas. Hemlöshet är ett fenomen som uppstår nästan uteslutande i urbana miljöer. Därför kommer det vara städer som ligger i fokus och rurala miljöer kommer inte behandlas.

Empirisk undersökning

I den empiriska delen av den här uppsatsen kommer en presentation av hemlöshet och det urbana rummet framföras. Till en början kommer begreppet hemlöshet definieras. Därefter framläggs en bild av hemlöshet i världen i stort för att sedan specificeras till Norden och Sverige. Begreppet "The right to the city" kommer att presenteras följt av en introduktion till pågående kriminaliserings- och amerikaniserings processer av hemlösa. Därutöver kommer gentrifieringens inverkan också belysas. Delen avslutas med en redogörelse för befintliga åtgärder mot hemlöshet och en fallstudie av Helsingborg.

Vad är hemlöshet?

Hemlöshet är ett begrepp som kan definieras på många olika sätt och varierar mellan olika länder. En generell definition av en hemlös person anses däremot vara någon som saknar regelbunden bostad och som inte har de finansiella resurserna att skaffa en. I Michael Paciones "Urban Geography" presenteras en bra förklaring på fenomenet hemlöshet. Denna lyder fritt översatt; hemlöshet är en extrem form av social uteslutning, orsakad av en kombination av strukturella och personliga faktorer. Underliggande strukturella faktorer som påverkar hemlösheten är bland annat; otillräcklig byggnation av billiga boenden, gentrifiering, neddragningar i välfärdsbudgetar samt en ökning av deltids- eller osäkra anställningsformer. Hursomhelst så lämnar de flesta hemlösa oftast sina hem till följd av personliga anledningar. De mest påtagliga scenariorena inkluderar att föräldrar eller vänner inte längre vill husera dem eller ett upphörande av ett parförhållande. Diskriminerande faktorer kan också påverka men är något som blivit mindre framträdande under de senaste årtiondena (*Pacione 2009:229*).

Specifika samhällsgrupper anses löpa större risk att bli hemlösa. Exempel på dessa är arbetslösa, ensamma mammor, människor med olika handikapp, flyktingar och invandrare, kvinnor och barn som blir slagna, drogmissbrukare samt psykiskt sjuka. Man kan säga att hemlösa delas in i två grupper, de "synliga" och de "osynliga". Den

förstnämnda gruppen innefattar tiggare och uteliggare och betraktas som de största problemen och de som påverkar samt rör sig mest i det offentliga rummet. Den andra gruppen är däremot inte märkbart annorlunda från vanliga invånare. Dessa lever med de dagliga ansträngningarna av att behöva bo på tillfälliga boende, i vandrarhem eller på bed & breakfasts (*Pacione 2009:230*). Det är bland annat på denna punkt som definitionsproblemen blir anmärkningsvärda. Faktum är att hemlöshet och fattigdom är nära relaterade. Gränsen mellan att bo i en utbredd slum eller att vara hemlös kan vara hårfin. Ett definitionsproblem som dock inte är lika påtagligt i västvärldens i-länder. Sådana slumområden är betydligt mer uppenbara i utvecklingsländer som Indien och Brasilien och existerar inte i samma utsträckning i världens rikare länder.

Hemlöshet i världen

Hemlöshet är ett utbrett problem i världen idag och är ett bekymmer som alla länder har och måste hantera. Även om hemlöshet ofta förknippas med utvecklingsländer, och det är här de största problemen finns, så är det även ett stort problem i de mest utvecklade länderna. I världen idag finns över 100 miljoner människor som lever utan fast tak över huvudet. En siffra som man inte helt kan lita på med tanke på hur olika hemlöshet definieras. (*The national policy and advocacy council on homelessness 2011*). Nedan presenteras några av länderna som har störst problem med hemlöshet, med siffror baserade på ländernas egen statistik:

Land/Världsdel	Antal hemlösa	Del av befolkningen
Europa	3 miljoner	0,4 %
Australien	100,000	0,4 %
USA	2,5 miljoner	0,7 %
Ryssland	5 miljoner	3,4 %
Indien	78 miljoner	6,5 %
Brasilien	20 miljoner	10 %
Nigeria	24,4 miljoner (2015)	14 %

(*Homeless World Cup Organisation 2010*)

I tabellen ovan presenteras ett urval av länder/världsdelar som lider av en hög nivå av hemlöshet. Minst ett land från varje världsdel presenteras för att ge en bred bild över situationen i världen. Som tidigare nämnt så varierar definitionen av hemlösa från land till land och jag har därför valt att presentera de högsta siffrorna som jag har hittat. Eftersom det inte finns ett ställe där man med säkerhet kan finna alla hemlösa på är det svårt att räkna de och det förmodas därför finns ett stort mörkertal i många länder (*The national policy and advocacy council on homelessness 2011*). Av tabellen kan vi utläsa att det skiljer mycket mellan väl utvecklade industriländer och tredje världens utvecklingsländer. Länderna i västvärlden har under 1 % av befolkningen som är hemlösa medan ett utvecklingsland som Nigeria kommer ha hela 14 % år 2015. Siffran som annars sticker ut är Indiens där hela 78 miljoner människor lever utan ett hem. Än mer skrämmande kan vara det faktum att 11 miljoner av dessa är barn, det vill säga under 18 år gamla. I många fall kan naturkatastrofer och krig skapa hemlöshet. I exempelvis Haiti är fortfarande över en miljon människor hemlösa efter den förödande jordbävningen år 2010 (*The national policy and advocacy council on homelessness 2011*).

Hemlöshet i Norden

I jämförelse med resten av världen så har nordens länder en relativt låg andel hemlösa människor. Nedan följer en sammanställning av hur hemlösheten ser ut i samtliga länder i Norden.

Land	Antal hemlösa	Del av befolkningen
Sverige	17,800	0,2 %
Finland	7,600	0,14 %
Norge	6,145	0,12 %
Danmark	5,300	0,11 %

(*Homeless World Cup Organisation 2010, Leieboerforeningen 2002, Projekt Udenfor 2007*)

Tabellen visar att alla länder i Norden ligger under den totala andelen hemlösa i Europa. Sverige, som har högst andel hemlösa i Norden, har hälften så stor andel jämfört med resten av Europa. Det är flest män med en genomsnittsålder på 30-49 år som är hemlösa i Norden. Av de kvinnor som är hemlösa ligger medåldern lite lägre, mellan 30-39 år (*Järvinen s. 30*). År 2005 var den totala medelåldern på hemlösa i Sverige 41 år. För kvinnor var det 39 år och för män 42 år (*Socialstyrelsen 2005*).

Precis som i resten av världen så har man svårt att definiera hemlöshet i Norden. Det har funnits många olika klassificeringar vilka bland annat delat in hemlösa i följande grupper; tillfälligt hemlösa - permanent hemlösa, missbrukare – icke missbrukare, psykiskt störda – icke psykiskt störda. Definitionen som är mest framträdande idag är att man drar en skiljelinje mellan traditionell hemlöshet och så kallad ”ny hemlöshet”. Den förstnämnda inkluderar främst medelålders män och äldre alkoholister medan den ”nya hemlösheten” inkluderar flera olika grupper av hemlösa. Däribland omfattas kvinnor och män oavsett ålder, missbrukare och icke missbrukare samt psykiskt störda och icke psykiskt störda (*Järvinen & Tigerstedt 1992:26*).

Två förhållanden kännetecknar denna ”nya hemlöshet”, nämligen ökad synlighet samt ökad heterogenitet. Här uppmärksammas att hemlösa har spritt sig betydligt mer i stadsbilden under de senaste decennierna. Tidigare höll sig de främst i städernas slumkvarter. Hemlösheten anses nu vara ett problem som kan drabba alla socioekonomiskt svaga grupper och som, till skillnad från den traditionella hemlösheten, blivit ett mer närgånget fenomen (*Järvinen & Tigerstedt 1992:26*). Uppkomsten av den ”nya hemlösheten” anses bero på den omställning som skedde på arbetsmarknaden under 1970- och 1980-talet samt förändringar på bostadsmarknaden. Det sistnämnda anspelar på den minskning av hyresrätter som har varit framträdande under ett antal decennier (*Järvinen & Tigerstedt 1992:28-29*).

Rätten till staden

Många planerare, urban geografer och politiker har analyserat och diskuterat begreppet ”the right to the city”. De mest framträdande teoretikerna som myntat och vidareutvecklat begreppet är Henri Lefebvre, Don Mitchell och David Harvey. Här

kommer framförallt den sistnämndes syn på begreppet behandlas med tanke på att Harveys är den mest aktuella idag. Harvey har dessutom knutit begreppet till kapitalism och, för ämnet intressant, neoliberalism. Det var däremot Lefebvre som myntade begreppet "the right to the city" redan 1968 medan Harvey byggde vidare på det genom en artikel år 2008. Lefebvres idéer syftade sammanfattningsvis till att det fanns en förändrad och förnyad efterfrågan på rätten och åtkomligheten till urbant liv (Marcuse 2009:244). Harvey menar vidare att rätten till staden essentiellt handlar om följande:

"The right to the city is far more than the individual liberty to access urban resources: it is a right to change ourselves by changing the city. It is, moreover, a common rather than an individual right since this transformation inevitably depends upon the exercise of a collective power to reshape the processes of urbanization. The freedom to make and remake our cities and ourselves is, I want to argue, one of the most precious yet most neglected of our human rights." (Harvey 2008)

På så sätt belyser han att begreppet är bredare och inte enbart handlar om invånarnas rättigheter till de offentliga ytorna i staden. Harvey förklarar vidare att tillsammans med pengar kommer makt och med makt kommer rätten till det fysiska rummet. Det innebär att människor med finansiell makt fortsätter att ha kontroll över de åtråvärda områdena i staden. Samtidigt så föredrar dessa att hålla de mindre åtråvärda människorna, d.v.s. de hemlösa, borta från dessa områden. Han talar därmed om en alltmer framväxande "urban elit" som har all kontroll av det urbana rummet och väljer att forma den efter dess egna behov. Han menar på att planeten som byggnadsplats kolliderar med "planeten av slumområden" (Harvey 2008).

Harvey belyser därigenom att rätten till staden alltmer faller i händerna av privata och halv-privata intressen. Han lyfter fram exempel från New York där borgmästaren och milliardären Michael Bloomfield helt gör om staden efter sina egna preferenser. Med andra ord skapar han gynnsamma förhållanden för exploatörer, Wall Street och något som Harvey kallar för transnationella kapitalistiska klasselement. Samtidigt så säljer Bloomfield staden som en optimal plats för högt värderade företag och en fantastisk destination för turister. På så sätt menar Harvey att han gör New York till en enda stor "Gated community" för de rika. Liknande exempel hittar Harvey i Seattle där det är milliardären Paul Allen som bestämmer samt i Mexico City där en av världens rikaste män, Carlos Slim, styr över stadsplaneringen. Slutsatsen av detta blir att rätten

till staden är alltför begränsad till en liten politisk och ekonomisk elit som har möjlighet att forma staden mer och mer efter deras egna preferenser. I deras bild av staden så finns det ingen plats för de hemlösa (*Harvey 2008*).

Kriminalisering av hemlöshet

Under de senaste två årtiondena har processer för att få bort hemlösa från de offentliga rummen påbörjats och förstärkts. Syftet är att göra de ”synliga” hemlösa ”osynliga” eftersom de anses inverka negativt på stadsbilden. Processerna kallas kriminalisering av hemlösa och innebär att man använder lagen för att kriminalisera hemlösas livsstil och deras rätt att vistas på offentliga ytor. Fenomenet startade i USA och har senare spridits till andra länder i Europa och resten av världen. Under de senaste åren har det kommit rapporter om att liknande processer även påträffats i utvecklingsländer.

Många amerikanska städer har idag välutvecklade anti-hemlösa lagar. Redan 1994 uppmärksammade Neil Smith att samhällen använder lagen för att rensa gatorna på hemlösa överlevare. Rättfärdigande av dessa aktioner sker genom att hemlösa målas upp som fysiska pestmittor och ett hot mot den sociala ordningen. Parallellt dras till anti-grafitti kampanjer där det är fruktan för anarki och kaos samt oordning och förfall som anledningar till att lagarna klubbas igenom (*Amster 2008:86*). Flertalet akademiska artiklar och rapporter har uppmärksammat situationen i USA. Dessa presenterar en övertygande överblick över den trend som kallas kriminalisering av hemlöshet. Här påvisas att många städer med utbredd hemlöshet har förbjudit beteende såsom aggressiv tiggning, ”urban camping” och att sitta eller sova på trottoarer. Likaså tycker inte allmänheten om att se hemlösa bada eller göra sina behov offentligt vilket leder till att lagar mot sådana aktiviteter införs. Andra städer har genomfört planer på att privatisera offentlig egendom i en ansats att begränsa de hemlösas tillgång till vissa områden. Därutöver införs lagar som möjliggör att ta bort hemlösas tillhörigheter från gatorna samt förstöra deras ”icke traditionella” levnadsplatser. I några samhällen har det gått så långt att hemlösa barn ställs utanför det allmänna skolsystemet. Istället segregeras man och placeras i speciella skolor som enbart är till för hemlösa. (*Doak 2008:132*).

Don Mitchell resonerar över att vi under sex sekel har associerat hemlösa med kriminalitet och oordning. Att det under denna tid ständigt funnits ansatser att straffa

och trakassera flyktiga människor som använt offentliga platser. Han menar därför att vi borde tala om en rekriminalisering av hemlöshet istället för att se det som något nytt fenomen (Mitchell 1997:312). Mitchell menar å andra sidan på att den rekriminalisering av hemlöshet som sker nu är absurd på flera plan jämfört med historien. Exempelvis skriver han att; om hemlösa endast kan bo i offentliga rum, och om de saker som man behöver göra för att överleva förbjuds på dessa platser, så talar vi inte enbart om en kriminalisering av hemlösa utan om att livet för hemlösa blir helt omöjligt. En syn som delas av många då man oftast inte förbjuder deras blotta närvaro utan snarare förbjuder saker som att sova på gatorna och tigga, vilket är livsviktigt för en hemlös. Följande citat finner vi av Don Mitchell:

”By in effect annihilating the spaces in which the homeless must live, these laws seek simply to annihilate homeless people themselves. . .The intent is clear: to control behavior and space such that homeless people simply cannot do what they must do in order to survive without breaking laws. Survival itself is criminalized. . . In other words, we are creating a world in which a whole class of people cannot be, entirely because they have no place to be.” (Mitchell 1997:305–311)

En välformulerad reflektion över kriminaliseringen av hemlöshet som har skapat debatt i frågan på en högt uppsatt nivå. I många städer sker det konflikter mellan kommuner, som just använder kriminella sanktioner för att skydda de offentliga rummen, och förespråkare av mänskliga rättigheter, som är emot kriminaliseringen av hemlösa. En stor mängd politiker, geografer och stadsplanerare ställer sig även de emot dessa lagar och ser kriminaliseringen av hemlösa som något perverst.

Även om det är vanligast med kriminaliseringslagar i USA finns det flera städer som använder alternativa angreppssätt till att hantera problemen med hemlöshet. I exempelvis Seattle uppmärksammades att det fanns en brist på offentliga toaletter i stadskärnan. Beslutsfattare i staden valde därför att bygga ett så kallat ”public hygiene center” som var öppet för hela allmänheten. Byggnaden är gratis att använda och innehåller toaletter såväl som duschar och tvättstugor. Broward County i Florida är ett annat exempel. Här har man börjat utbilda poliser i frågor om hemlöshet för att minska antal arresteringar av hemlösa som inkräktat på privat mark eller sovit i parker. Varje polis får information om vilka tillgängliga tjänster för hemlösa som finns i närheten.

Resultatet var bra och antal arresteringar sjönk med 26 % samtidigt som hemlösa medgav att polisens attityd gentemot dem hade blivit betydligt bättre (*Brown 1999*).

Sydafrika är ett annat land som har upplevt kriminaliseringsprocesser av hemlösa. Inför fotbolls VM 2010 togs tusentals hemlösa bort från gatorna för att gömma den utbredda fattigdomen som landet lider av. I Johannesburg flyttades närmare tusen hemlösa, tiggare och prostituerade till områden flera hundra kilometer från staden. En ledamot för Johannesburgs stad rättfärdigade processen på följande sätt: "Hemlöshet och tiggeri är stora problem i staden, du måste städa ditt hus innan du har gäster. Det är inget fel med det." I Kapstaden flyttades över 300 hemlösa till ett läger utanför staden. Lägre, bestående av kojor, var tilltänkt att husera endast 650 personer men kom till att innehålla 1450 familjer. Liknande processer kunde upplevas i och kring samtliga arenor och städer som var värdar för fotbollsmatcher (*Mirror.co.uk 2010*).

I flera länder i Europas har det på senare år skett liknande exempel på kriminaliseringsprocesser som de i USA. I exempelvis Ungern är det numera förbjudet att sova på gatorna och i Budapest kan det ge 180 Euro i böter. Även om EU har förklarat detta som okonstitutionellt är det många hemlösa som har gripits och förts bort av polisen under det senaste året. Därutöver har många lokala myndigheter i Frankrike gjort stora områden helt otillgängliga för hemlösa. I dessa områden är det förbjudet att titta, leta efter mat i soptunnor eller helt enkelt uppehålla sig på allmän plats. Brott mot detta leder till böter eller till och med fängelsestraff (*Europaparlamentet 2011*). Till och med i traditionella välfärdsstater som Sverige och övriga länder i Norden samt i Tyskland har likartade processer observerats. Här talar man emellertid inte om en direkt kriminalisering genom lag utan om andra åtgärder som fryser ut hemlösa ur de offentliga rummen. Ämnet presenteras närmare under rubriken "Amerikanisering av hemlöshet".

Amerikanisering av hemlöshet

I ett bredare perspektiv kan man tala om att det pågår en amerikanisering av hemlöshet i sin helhet i de flesta av västvärldens länder. Amerikanska omständigheter och definitioner rörande hemlöshet sprider sig och länder applicerar den på sin egen

problematik. En modell som har varit framträdande sen tidigt 1980-tal. Vad som definierar en amerikanisering av hemlöshet kan sammanfattas med följande tre punkter:

- **Amerikanisering av form och anledningar:** Behandlar de sociala och ekonomiska konsekvenserna av de omstruktureringar av ekonomin som sker under den post-fordistiska eran. Definieras av undersysselsättning och arbetslöshet i kombination med en brist på bostäder till överkomliga priser, vilket ökade antalet hemlösa människor och diversifierade dess population i amerikanska storstadsområden. De nya grupperna inkluderar fler kvinnor, barn, familjer, invandrare och etniska minoriteter tillsammans med missbrukare, veteraner och psykiskt sjuka människor. D.v.s. Den ”nya hemlösheten” (*Von Mahs 2011:924*).
- **Amerikanisering av social policy och välfärd:** Handlar om decentraliseringen och privatiseringen av social policy med minskade ekonomiska resurser som följd. I de flesta amerikanska städer skapas ett kontrollerat, icke vinstgivande, ”service ghetto” som hanterar problemen med selektiva, ohållbara eller osammanhängande metoder. Följden blir att den ”synliga” hemlösa befolkningen ökar sin population (*Von Mahs 2011:924*).
- **Amerikanisering av bestraffande policys:** Syftar till militariseringen och expansionen av den entreprenöriella staden, vilken exkluderar hemlösa från offentliga rum som är vitala för deras välbefinnande och överlevnad. En process som genomförs med hjälp av polisen och privata säkerhetsfirmor varigenom bestraffande och uteslutande sätt att kontrollera de offentliga utrymmena i de amerikanska städerna utvecklas. D.v.s. kriminaliseringen av hemlöshet (*Von Mahs 2011:924*).

I ett specialnummer av tidningsmagasinet ”Urban Geography” behandlas ämnet. Ett antal artiklar från flera olika länder diskuteras huruvida det pågår en amerikanisering av hemlöshet i det post-industriella samhället. Med tanke på att den amerikanska utvecklingen anses ha en allmänt negativ påverkan på hemlöshet så är det viktigt att belysa ämnet. Med exempel från fallstudier av städer i Frankrike, Tyskland, Belgien, Sydkorea, Ryssland och Sverige ges ett preliminärt svar som säger att vi faktiskt upplever en amerikanisering av hemlöshet. Detta främst genom punkt nummer tre, användandet av bestraffande metoder för att utesluta hemlösa ur det offentliga rummet. Det upplevs däremot även tydliga exempel av de två andra punkterna i nästan alla

undersökta länder och fall, något som enligt Von Mahs är alarmerande (*Von Mahs 2011:925*).

Samtliga städer som diskuterades använder den allmänna ordningen och säkerhetsnormer, istället för utförliga anti-hemlösa lagar som i USA, för att få bort hemlösa från offentliga och halv-offentliga rum i de kommersiella centrum i städerna. Rättfärdigandet av dessa kraftfulla aktioner sker genom urban revitalisering och gentrifiering och säljs in som gemensamma intressen. Jürgen Von Mahs finner det upprörande att till och med förmodat jämlika länder som Frankrike, Tyskland och Sverige använder märkbart brutala metoder för att begränsa dess invånares rättigheter (*Von Mahs 2011:930*). De svenska exemplen på amerikanisering av hemlöshet presenteras under rubriken "Den svenska modellen".

Gentrifiering och hemlöshet

I den neoliberala staden är gentrifiering ett fenomen som är högst framträdande. Begreppet syftar till en förnyelse eller ombyggnad av ett förfallet bostadsområdet, vilket leder till en inflyttning av medelklass- eller förmögna människor. De som drabbas blir de tidigare boende i området, som i många fall tillhör den fattigare delen av befolkningen. När bostadspriserna i området ökar, tvingas många befintliga invånare flytta vidare och somliga kan till och med tvingas ut på gatan. En ständigt aktuell diskussion rör huruvida gentrifiering är bra eller dåligt för staden. Till de positiva aspekterna hör ökad ekonomisk aktivitet, minskad kriminalitet, investeringar i infrastrukturen samt övriga investeringar i samhället. Fördelar som främst åtnjuts av de nya boendena och snarare marginaliserar befintliga invånare (*Doak 2008:131*). Flera rapporter indikerar däremot att de låginkomsttagare som residerar i områden som gentrifieras oftast tjänar på den inströmning av kapital som sker till området istället för att en massiv utflyttning sker. Vad rapporterna inte tar i beaktande är de familjer och individer som redan har ett riskabelt boende. Nämligen invånare som riskerar vräkning eller bor tillsammans med släktingar eller vänner, och som redan lever på gränsen till hemlöshet. Det är dessa människor som ligger i riskzonen för att drivas ur sina hem och ut på gatorna till följd av en gentrifiering av området (*Institute for children and poverty 2009*).

När ett område gentrifieras anses de synliga hemlösa förstöra livskvaliteten för de nya invånarna. Hemlösa anses skrämja bort turister och enervera företagsägare i området vilket bidrar till att auktoriteter vill röja undan de från gatorna (*Doak 2008:130*). En intressant frågeställning som rör ämnet; ”är gentrifisering helt enkelt en förflyttning av fattigdom?” En mycket relevant fråga med tanke på att de fattiga i området tvingas flytta på sig till en ny plats, oavsett om det är till ett billigare boendialternativ eller som en hemlös person som flyttar ut på gatan. I kombination med gentrifieringsprocesser behövs alltså bostäder för låginkomsttagare uppföras på en annan plats för att det sociala i staden inte ska bli lidande (*Institute for children and poverty 2006*).

I New York genomfördes en studie där man undersökte just hur hemlösheten påverkades av gentrifieringsprocesser i staden. Här analyserades fyra områden på övre Manhattan samt ett i Brooklyn. Genom att studierna påvisade öknings av inkomst, hyra, utbildningsnivå och husvärden i alla fem områden kunde man fastställa att samtlig genomgick eller hade genomgått gentrifieringsprocesser. I samband med detta kunde man se en kraftig ökning av familjer som sökte plats hos härbärgena i dessa områden. En tendens i så pass omfattande proportioner att den helt saknade historisk motsvarighet (*Institute for children and poverty 2006*). En senare studie som på samma sätt undersökte området East New York på Manhattan kom fram till liknande resultat. Området hade genomgått omfattande gentrifisering under de senaste två decennierna och därmed upplevt extrema öknings i fastighetspriser. Övriga hushåll blev fattigare och invånarna stod på allmänt instabil mark. Det är därför föga förvånande att det är just detta område som huserar flest hemlösa familjer i hela New York City (*Institute for children and poverty 2009*).

Den svenska modellen: ”Mjuka” metoder av uteslutning

Som tidigare nämnt så finns tydliga tecken på att det pågår en amerikanisering av hemlöshet i västvärlden. Sverige är inget undantag och här presenteras varför. Utgångspunkten ligger i Catharina Thörns analys av uteslutningsmetoder i Göteborgs urbana landskap, och fokus kommer därför vara på Göteborg. Ett antal exempel från

Stockholm och Lund kommer också att introduceras. I min fallstudie kommer jag senare själv uppmärksamma liknande processer i Helsingborg.

År 2005 gjordes en analys av hemlösheten i Göteborg. Resultatet blev att det fanns över 2600 människor officiellt registrerade som hemlösa i staden, den högsta andelen per invånare i Sverige. Ett ämne som skapade stor debatt och frågan angående hur man egentligen handskas med problemet blev aktuell (*Thörn 2011:990*). Precis som i resten av Sverige hade hemlösheten i staden ökat lavinartat under 1990 – talet. Något som kopplades till förändringar av det politiska och spatiala klimatet i staden. Göteborg har, som Sveriges näst största stad, länge behövt konkurrera med Stockholm om att attrahera kapital och turister. Under 1990 – talet påbörjade staden därför en ombyggnadsprocess där vikten lades på att upprätta olika kluster inom IT- och kunskapsbranscherna. Likaså utvecklades ett exklusivt hamnområde och staden marknadsförde sig som en aktivitetsstad. Samtliga bra exempel på hur neoliberala policys implementerades snabbt och effektivt i Göteborg (*Thörn 2011:995*).

Under 2000 – talet förstärktes processerna och gentrifiering var ett vanligt förekommande fenomen i stadskärnan. I kombination med detta började hemlösa, likt USA, ses som ett problem i det offentliga rummet. ”Synliga hemlösa” förstörde konsumentklimatet i innerstaden och det sågs som allmänhetens intresse att få bort dem därifrån. I samband med detta startades ett antal kampanjer som syftade till att rengöra och säkra den offentliga miljön i staden. Exempelvis ville man att invånarna skulle se staden som sitt gemensamma vardagsrum, en kampanj som införde nolltolerans mot graffiti, nedskräpning och att stå och hänga på offentlig plats (*Thörn 2011:997*). Policys som alla tagits mer eller mindre direkt från den amerikanska diskursen. Användningen av ett begrepp som vardagsrum (även vanligt i många andra svenska städer) bidrar till att göra privatiseringen av det offentliga rummet till ett mer naturligt fenomen. Begreppet smälter också samman med den neoliberala uppfattningen om rummet som en vara och vikten av att skapa en konsument vänlig miljö (*Thörn 2011:998*).

Detta i kombination med ett antal andra kampanjer blev starten på, vad som kan kallas för, olika former av saneringsstrategier av de offentliga utrymmena i Göteborg. Till en början ville man göra det urbana landskapet lättare att observera och kontrollera. Konkret innebar det att gatubelysning förbättrades samt att träd och buskar togs bort till förmån för bättre övervakning. Något som omöjliggjorde för hemlösa att ”gömma” sig

bakom eller under buskar. Likaså har man under de senaste åren valt att ta bort alla offentliga toaletter för att öka säkerheten och skapa ett renare intryck. Istället hänvisas allmänheten till restauranger och café om man behöver använda toaletten. I vilka du måste betala om du inte är en besökare. En hemlös person som tvingas använda toaletten på dessa ställen riskerar därför att bli avvisad. Överlag är dessa fall exempel på hur hemlösa får det allt svårare att vistas i staden utan att vara alltför offentliga, vilket innebär att man är mer eller mindre under ständig granskning (*Thörn 2011:998*).

Ett annat växande fenomen är säkerhetsvakter som patrullerar gatorna på nätterna. Dessa vakter är anställda av fastighets- och affärsägare och har uppdraget att bland annat övervaka området och rapportera problem till polisen. Något dolt däremot är deras huvuduppdrag, förutom att förhindra graffiti, att rensa bort uteliggare och se till så att byggnader inte används av hemlösa. Många fall där hemlösa forslades bort av säkerhetsvakterna rapporterades och ibland blev till och med polisen inblandad. Ett vardagsproblem hos hemlösa och något som limiterar dess rätt till det offentliga rummet (*Thörn 2011:1 000*).

Ett mer uppenbart exempel på hur saneringsstrategier implementerades i stadsbilden är omvandlingen av Ernest Jungens Plats. En liten men central park i Göteborg med mycket bänkar och träd tilltänkt för vem som än valde att utnyttja den. År 2005 uppmärksammades däremot att parken användes av hemlösa alkoholister vilket skapade bekymmer hos allmänheten och stadstjänstemän. Under de följande månaderna byggdes parken helt om. Genom ett samarbete mellan trafikverket och ett närliggande kafé förvandlades parken i princip helt och hållet till en uteservering för kaféet. Inte helt oväntat ledde detta till att de människor som brukade samlas där försvann (*Thörn 2011:998*). Ett annat intressant fall kopplat till parken uppstod år 2007. Stadsmuseet skulle öppna en utställning rörande hemlöshet i staden med målet att skapa en debatt runt ämnet. Eftersom man inte gillade fenomenet med bänkar som var ogästvänliga för hemlösa valde man att placera ut fyra gästvänliga bänkar för hemlösa runt om i staden. Det vill säga breda bänkar med sovdrassar. Målet var tydligt, att skapa en offentlig diskurs rörande hemlöshet i Göteborg. En av bänkarna var tänkt att ställas på Ernest Jungens Plats med ett relevant budskap inskripterat. När organisatören ansökte om tillstånd hos vägverket blev det däremot genast avslaget. Istället fick man placera bänken 150 meter längre bort där den inte var alls lika synlig. Dess budskap blev därmed nästan helt meningslöst samtidigt som det inte gavs någon offentlig förklaring

till avslaget. Efter påtryckningar fick man dock följande svar från en inblandad i beslutet; ”längre bort är en lugnare plats ifall någon skulle vilja använda den”. Ett svar som klart visar att säkerhet och trygghet hos kafébesökarna är viktigare än att skapa dialog rörande hemlösas rättighet till offentliga utrymmen (*Thörn 2011:999*).

Ett annat exempel på uteslutningsmetoder i Göteborg inkluderar den populära gallerian Nordstan. Sedan den öppnade år 1972 har den alltid haft öppet under nätterna. Därmed har gallerian attraherat såväl shoppare som ungdomar, missbrukare, uteliggare samt andra människor som inte har någon annanstans att ta vägen. Vid slutet av 1990-talet ville däremot fastighetsägare och återförsäljare stänga gallerian under natten för att förbättra dess anseende. Efter att stadsrådet till en början motsatte sig förslaget gick man senare med på det och gav den offentliga anledningen; ”Nordstan attraherar social misär”. Den riktiga anledningen kom däremot senare fram när en annan anslutet till beslutet sa följande; ”Vi vill inte att det ska gå illa för människor men det är nu tydligt för vem Nordstan existerar”. Även innan gallerian stängde över nätterna ska det ha varit svårt för hemlösa att sova där, då säkerhetsvakter patrullerade området och krävde att man stod upp om man skulle vistas där (*Thörn 2011:999*).

I Stockholm kan man hitta liknande exempel på saneringsstrategier av stadskärnan. Stockholms stad har under det senaste decenniet haft flera kampanjer igång med målet att få bort så kallade problemområden. En jakt har satts igång som syftar till att bygga igen öppna hörnor, trånga gator och arkader som ofta är tillhåll för hemlösa och andra ”icke omtyckta” medborgare. Det första offret blev Sergelsgången som tidigare var ett allmänt tillgängligt gångnät under jorden i centrala Stockholm. I samband med en upprustning av Sergels torg påbörjades också en omvandling av Sergelsgången år 2003. Detta innebar en inglasning av gången samt en avstängning av den efter butikstider. Projektet förklarades av Marknämnden med att man aktivt ville arbeta med att öka försäljningsintäkterna (*Åberg 2007*). Ett beslut som skapade stor debatt och en mängd protester som följde. Idag talas även om en inglasning i större omfattning som inkluderar delar av Sergels Torg. De gånger som fortfarande är öppna är tänkta att glömmas in och omvandlas till en galleria med ”ljus och modern inomhusmiljö” (*Andersson 2008*).

Ett annat exempel är den så kallade ”Åhléns Hörna”, en viktig mötesplats i centrala Stockholm där alla tidigare fick uppehålla sig. Det fanns plats under tak där tiggare och uteliggare kunde vistas. Efter samarbete mellan Stockholms Länstrafik, Åhléns

fastighetsägare och stadsbyggnadskontoret byggdes hörnan helt om. Varuhuset expanderades och tog i beslag närmare hälften av den tidigare offentliga ytan medan den andra halvan försågs med glasdörrar och blev en läsbar passage till tunnelbanan. Det är numera Åhléns och SL:s ordningsvakter som bestämmer vem som får vistas här och det inkluderar inte hemlösa personer. Lars Drangel, som jobbar på uppdrag av Åhléns fastighetsägare, rättfärdigar processen med att hörnan ses som en problemhörna och att vissa kunder inte vågar använda ingången till Åhléns eftersom den anses vara stökig och otrygg. Han menar vidare på att det är fel ”sorts” människor som har börjat stämma träff där och att man därför behöver minska ytan som de kan använda (*Andersson 2003*). Ytterligare ett bra exempel på där säkerhet och trygghet anses vara viktigare än allmänhetens rätt till det offentliga rummet.

Likaså i en relativt liten stad som Lund går det att finna exempel på saneringsstrategier av stadskärnan. Ett bra sådant exempel är Bytaregången i centrala Lund. En tidigare allmänt öppen park och gång som leder mellan två kommersiellt viktiga torg i staden. Gången har länge varit ett tillhåll för hemlösa och missbrukare vilket innebar att övriga invånare upplevde det som otryggt att använda den. Även kringliggande företag klagade på att de människor som vistades i gången störde deras verksamhet. I slutet av 2006 bestämde Lunds kommun i samråd med polisen därför att stänga parken (*Samuelsson 2006*). Numera används istället en del av området som uteplats till kringliggande företag medan resten står oanvänd. Ett annat exempel på uteslutningsmetoder i Lund är en mindre park vid busshållplatsen på Bankgatan, ytterligare ett område som frekvent användes av hemlösa och missbrukare. Till följd av att området låg i nära anslutning till en skola valde man att ”sanera” platsen för några år sedan. Buskar trimmades eller undanröjdes för att öka insynen i kombination med att sittplatserna på de bänkar som fanns där helt togs bort. Resultatet blev att de människor som tidigare vistats där försvann.

Åtgärder för att motverka hemlöshet

När man behandlar hemlöshet är det relevant att belysa vilka åtgärder som används för att förebygga och motverka fenomenet. Det finns ett antal fronter som man kan arbeta med hemlöshet på, vissa handlar om att helt förjanta hemlöshet medan andra syftar till att

hjälpa hemlösa och förbättra deras tillvaro på gatan. Ett av de mest framträdande sätten att motverka hemlöshet på behandlar bostadsproblemet. En människa är i slutändan hemlös eftersom han/hon inte har råd med eller tillgång till en bostad. Den svenska diskursen har länge jobbat med just denna problematik, och exempelvis bostadspolitiken anses vara en nyckel till att lösa gåtan.

År 1998 startades en kommitté av regeringen vars uppgift var att skapa en bättre situation för hemlösa och motverka att hemlöshet uppstod. Kommittén fick namnet "Kommittén för hemlösa" och år 2001 kom man ut med en rapport som presenterade deras slutbetänkande (*Kommittén för hemlösa 2001:3*). Vad man kom fram till var att det största ansvaret för att motverka hemlöshet ligger hos staten och kommunen. Exempelvis föreslogs att staten använder investeringsbidragen för att stimulera byggandet av små eller medelstora hyreslägenheter på ett mer lämpligt sätt. Därigenom vill man anpassa bidragen så att de långsiktigt används till att bygga bostäder åt hushåll med en svag ställning på bostadsmarknaden. Vidare föreslog man att regeringen skulle starkt reducera eller avskaffa fastighetsbeskattningen på hyresbostäder, för att främja byggandet av sådana. Kommittén menade också på att eftersom större delen av de hemlösa är ensamstående borde man förändra lagen rörande bostadsbidrag så att även ensamstående över 28 år kan ansöka om bidraget (*Kommittén för hemlösa 2001:81–82*).

Vad det gäller kommunerna så har man länge arbetat med något som kallas trappstegsmodellen eller boendetrappan. Tanken är att hemlösa ska "lära sig bo" och tränas in i samhället. Man startar på en låg boendenivå för att sedan avancera till mer avancerade boendeformer. Till exempel börjar man med högst temporära boendeformer som härbärgen och inackorderingshem för att senare jobba sig uppåt till kategoribostäder och så kallade träningslägenheter. Det hela är tänkt att slutligen mynna ut i en egen permanent bostad (*Swärd & Knutagård 2011*). Modellen har dock fått väldigt mycket kritik under de senaste åren. Ett stort problem som lyfts fram är att klienten inte har någon garanti till en bostad när väl alla steg i trappan är uppfyllda. Rapporter påvisar att till och med de som skött sig utan anmärkningar har svårt att få förstahandskontrakt (*Kommittén för hemlösa 2001:120*). Andra problem som pekas ut är att programmet tar väldigt lång tid (upp till 4 år i storstäderna) samt att det är få som når det översta trappsteget. Hela modellen riskerar att ge motsatt effekt till syftet, där

hemlösheten permanenteras och man istället får det svårare att få en egen lägenhet (*Swärd & Knutagård 2011*).

En strategi som vuxit sig starkare och tagit över som den mest framträdande i många kommuner är ett projekt kallat "Bostad först". Grundidén är helt i motsatt till boendetrappan. Istället för att klättra upp för trappsteg föreslås att man först och främst ger en egen bostad till den hemlösa och sedan tar tag i andra problem. Genom att få en egen bostad skapas en grundtrygghet som gör att man kan jobba sig in i samhället, menar förespråkare för modellen. Metoden har tidigare prövats i länder som USA, Tyskland och Finland, med nästan uteslutande positiva resultat. Av de fall som utvärderades i New York och Hannover lyckades 90 procent av de som fått bostad i kombination med intensiv rehabilitering behålla sina kontrakt (*Swärd & Knutagård 2011*). I Sverige har projektet prövats i både storstäder (exempelvis Stockholm) och mindre städer (bland annat Helsingborg), och även här med goda resultat. I Stockholm startades projektet år 2010. 17 personer har hittills ingått i programmet sedan starten, varav 14 fortfarande bor kvar och en har fått eget kontrakt. Av de som inte bor kvar fick en ett fängelsestraff, en kunde inte flytta in av olika anledningar medan en störde grannarna. En annan viktig punkt är att grannarna inte vet om att lägenheten ingår i "Bostad först" projektet just för att den tidigare hemlösa ska känna sig som alla andra. Kraven på de som ingår i programmet är ganska enkla och elementära. Man ska inte störa grannarna, träffa en stödperson en gång i veckan, inte dra på sig skulder samt betala hyran i tid (*Tottmar 2011*).

En annan mer rumsligt anknuten lösning, eller snarare hjälpmedel, mot hemlöshet är något som kallas "The Homeless Vehicles". Konceptet introducerades i slutet av 1980-talet av en artist vid namn Krzysztof Wodiczko från New York City. Vad projektet innebär är att en hemlös person tilldelas ett sorts fordon som kan rullas och på så sätt transporteras runt på gatorna. Samtidigt finns det ett fack på fordonen som kan omvandlas till en säng på nätterna och förvara kläder, mat och andra tillhörigheter på dagarna. Projektet sågs aldrig som någon direkt lösning på hemlöshet utan snarare som ett temporärt "rörligt hem" för hemlösa. Samtidigt var det mer anpassat för hemlösa män och tillfredställde inte de säkerhetsbehov som hemlösa kvinnor har och den plats som en hemlös familj behöver (*Smith 1992:54*). Poängen med projektet var dessutom att

väckta debatt angående hemlösas synlighet i staden som Smith påpekar med följande citat:

“The Homeless Vehicle is an impertinent invention that empowers the evicted to erase their own erasure. It "retaliates" by making homeless people visible and enhancing their identities and it dramatizes the right of the poor not to be isolated and excluded” (Smith 1992:58).

Smith anser att hemlösa måste ha rätt att synas för att kunna återställa sin identitet och på sätt accepteras i samhället. Med hjälp av ”The Homeless Vehicle” får de på något sätt tillbaks den här rätten vilket Smith ser som en banbrytande väg för att återställa de hemlösas identitet.

Som ett svar på kritik och kommentarer rörande ”The Homeless Vehicle” utvecklade Wodiczko år 1991 ett nytt fordon för de hemlösa. Det här nya fordonet titulerades ”the Poliscar” och tillfredställde de behov som hemlösa har för säkerhet och avskildhet på ett mer allvarligt vis. Exempelvis sitter användaren/föraren uteslutande inne i fordonet och det finns plats för mer än en person. Fordonet var utrustat med en CB radio, tv monitor, extern kamera och en mikrovågs länk för att överföra bilder till andra fordon och mottagare. På så sätt omvändes de traditionella principerna för offentlig övervakning. Den normalt alltför synliga hemlösa döljs nu av ”the Poliscar” samtidigt som förbipasserande utsetts för sådan övervakning som annars brukar vara vardagligt för en hemlös person. Smith menar på att ”the Poliscar” är tänkt som en demokratisering av de urbana utrymmena genom att ge de hemlösa tillgång till deras egen ”polismakt”. De båda fordonen ”the Poliscar” och ”The Homeless Vehicle” var resultatet av en omfattande antigentrifierings- och hemlösas rättigheters rörelse i slutet av 1980-talet i New Yorks ”Lower East Side” (Smith 1992:59).

Fallstudie Helsingborg

Min fallstudie av Helsingborg baseras först och främst på mitt besök på ”Hemlösas hus” i Helsingborg. Ett besök som gav mig mycket information och en personlig inblick i hur hemlösas situation ser ut. Informationen samlades in genom samtal med hemlösa som

övernattade där samt de två ur personalen som arbetade där kvällen vid mitt besök. Enligt styrelsen för hemlösas hus finns det över 800 hemlösa människor i Helsingborg. Det svarar för hela 0,8 % av befolkningen i staden, vilket ur svensk synvinkel är en mycket hög siffra. Av dessa 800 är 79 så kallade akut hemlösa, alltså att de är förpassade till härbärgen eller som uteliggare på gatan.

”Hemlösas hus” i Helsingborg är öppet från kl 21:00-15:00 varje natt. Det finns 36 sovplatser men vem som helst får vistas där fram till klockan 00:00. Det bjuds på ett mål mat på kvällen vilken har skänkts från en närliggande högstadieskola. Till skillnad från det kommunala härbärget i staden är ”Hemlösas hus” politiskt obundet. Även om man får ett kommunalt bidrag så sker finansiering främst från privata aktörer. Huset har varit öppet sedan år 2000 och sedan några år tillbaka kostar det 40 kr per natt att sova där. En prislapp som de hemlösa gladeligen betalar, eller som en övernattar uttrycker det: 1500 kr i månaden är ingenting, försök hitta ett boende för den prislappen någon annanstans. Något annat som skiljer hemlösas hus från det kommunala härbärget ”Fenix” är att vem som helst får använda lokalerna, även de som missbrukar. Så länge man inte använder droger på rummet och inte startar bråk så är huset öppet för alla. Alla som jag pratar med är lyriska över husets existens. En person påpekar att man kan komma hit varje kväll och tvätta sina kläder, ta en dusch och äta en bit mat, något som man inte kan göra någon annanstans. I övrigt finns det ett vardagsrum med en stor soffa och tv där många sitter och vilar på kvällarna. Det finns varsin stor sovsal för män och kvinnor och ett antal mindre tvåmanna rum. Känslan överlag är likt den på ett vandrarhem och lokalerna är allmänt fräscha och rymliga.

Vid mitt besök stöter jag på många olika typer av människor som har väldigt annorlunda historier. Direkt vid min ankomst börjar jag samtala med en femtio årig kvinna som säger att hon varit hemlös i arton år. Hon har varit nere i Köpenhamn och Malmö och varit hemlös där och säger att det är samma sak överallt. Varje natt dras hon med problemet att hitta en sovplats utan att bli bortfäst av vakter eller polis. Därför är hon glad över att ”Hemlösas hus” finns, även om det krävs att hon tjänar ihop lite pengar varje dag för att kunna sova där. Hon minns inte ens anledningen till att hon blev hemlös längre men påpekar att hon missbrukat droger under större delen av tiden. I en nästan helt motsatt situation möter jag en 27 årig man som bara varit hemlös ett par månader. Hans historia handlar om att han blivit utskriven från sjukhuset efter en olycka för knappt ett år sedan. Efter att ha levt på ersättning från försäkringskassan i ett halvår

drogs hans stöd in och han hamnade på gatan. Mannen är utbildad vårdare, är allmänt vältalig och har aldrig använt droger. Han berättar att han fått jobb på Huddinge sjukhus i Stockholm och flyttar dit om en månad. Hans arbetsgivare betalar en lägenhet åt honom de första månaderna och han är glad över att han snart är tillbaka på fötterna.

Jag talar även med en 30 årig kvinna som inte hon heller missbrukar. Hon har levt som hemlös i över ett år och berättar för mig att allt var hennes ex-pojkväns fel. Utan hennes vetskap hade hennes missbrukande pojkvän dragit på sig stora skulder. Med tanke på att allt de ägde tillsammans, även deras lägenhet, stod i hennes namn så var det hon som drabbades när allt gick åt skogen. De blev vräkta från lägenheten och kvinnan blev skyldig kronofogden enorma summor. Även fast hon har haft ett jobb under hela sin hemlöshet så har större delen av lönen dragits till avbetalningar varje månad. Helt plötsligt skiner hon dock upp och berättar för mig att hon har träffat en ny kille här på "Hemlösas hus". Hon är gravid och ska föda om 20 veckor och de båda ska flytta in i en lägenhet tillsammans om en månad. Allt ser ut att lösa sig för henne och hennes dystra förflutna verkar inte tynga henne lika mycket längre. Under vårt samtal kommer en 60 årig man in i rummet. Han är alkoholist och spenderar vissa nätter på hemlösas hus och vissa nätter hemma hos sin 85 år gamla mor. Han berättar att han varit hemlös från och till under mycket lång tid. Även en 55 årig kvinna deltar i samtalet. Hon har missbrukat heroin under en längre tid och talar väldigt tyst och otydligt. Hon har en 33 årig son som hjälper henne ibland men han har sina egna problem, som hon uttrycker det. Hon har varit hemlös i tre år och nyligen fått en kontaktperson på socialen. Hennes tänder är helt svarta och hon berättar att hon äntligen ska få lite hjälp med att fixa till dem.

Samtliga personer som jag stöter på frågar jag om de kommit i kontakt med "Bostad först projektet" som Helsingborgs kommun satsar på. Svaren är uteslutande identiska, personerna säger i princip: ja jag har ansökt till det, och: nej jag har inte fått någon hjälp alls av det. Som den 30 årig kvinnan uttrycker det: "0 gånger 0 är 0, det är så mycket hjälp jag har fått av dem". Å andra sidan känner flera personer till bekanta som har fått en bostad genom projektet. En person berättar att en av de tidigare övernattande på "Hemlösas hus" fick en lägenhet genom projektet för bara några veckor sedan. När jag frågar vad de olika övernattarna gör om dagarna när de inte kan vara på "Hemlösas hus" är svaren väldigt olika. Somliga säger att de samlas på stan och dricker öl eller tar droger. Medan andra går till sitt jobb eller sitter på internetkafé. Det är en stor

blandning av olika typer av människor och det är skrämmande att se hur vissa personer helt verkar glömmas bort av samhället.

Det finns även en del som inte har råd att betala de 40 kronorna för att spendera natten på de ”Hemlösas hus”. För dessa gäller det att hitta någon annanstans att övernatta. Offentliga toaletter, trappuppgångar och järnvägsstationen ”knutpunkten” verkar vara de populäraste platserna. Jag får det dock berättat för mig att offentliga toaletter har blivit mycket svårare att sova på under den senaste tiden. Vakter från kommunen går numera runt och slänger ut hemlösa som ligger och sover på toaletterna efter klockan 22:00. Då gäller det att snabbt hitta en plats med någorlunda värme innan det blir för kallt berättar en person för mig. En annan berättar att han brukar gå in och värma sig i kyrkor men att dessa stänger över nätterna. Då kan man ligga tätt intill dess väggar för att få lite extra värme och så slipper man vakter som trakasserar en samtidigt. Den sista utvägen är att gå till knutpunkten. Problemet är att man inte får sova liggandes ner därinne så det gäller att sitta upp om man vill få någon sömn. Flera vakter befinner sig i byggnaden under nätterna och ser till så att hemlösa inte sover på bänkarna och på marken. Någon berättar dock för mig att man kan ha en person som håller utkik och att det då går att få en stunds sömn liggandes ner ibland.

En av de hemlösa berättar för mig att många tidigare brukade samlas vid systembolaget på söder. Området ligger inte alltför långt ifrån de ”Hemlösas hus” och anses som ett allmänt segregerat område i Helsingborg. För två år sedan bestämde ansvariga att systembolaget där skulle stängas. Den offentliga förklaring var att det skulle öppnas ett nytt systembolag på Råå centrum och att fyra bolag var för mycket för en stad som Helsingborg. Alla som jag talar med är dock skeptiska till denna förklaring. Istället tror man att stängningen berodde på att systembolaget och dess kringliggande område hade blivit ett tillhåll för de hemlösa. Jag får det berättat för mig att det kunde vara stökigt och att det varje dag var väldigt många hemlösas som möttes upp och hängde utanför affären. Efter stängningen av bolaget berättar en av de anställda på huset att de hemlösa började hänga på gågatan i centrala Helsingborg istället. Med tanke på att de hemlösa då blivit ännu mer synliga i staden startades en kontroversiell debatt. Representanter från kommun ville upprätta ett fritidshus för vuxna på gågatan. Detta för att de hemlösa skulle ”slippa hänga på gatan”. Den anställde berättar att den egentliga anledningen såklart var att man inte ville att de hemlösa skulle synas på en kommersiellt viktig gata i en så pass central del av staden

Analys

I min analys diskuteras det material jag har presenterat i min empiriska del. De mest relevanta delarna kommer att lyftas fram och analyseras kategorimässigt. Delarna kommer också att kopplas till min fallstudie av Helsingborg. De olika teorierna och modellerna kommer att vägas mot varandra samt värderas.

Synlighet

En viktig del av uppsatsen behandlar huruvida hemlösa får synas i de offentliga rummen eller om man vill skjuta de åt sidan och gömma undan dem. Det material som presenteras i empirin pekar nästan uteslutande åt samma håll. Undersökningen visar att många olika processer pågår som försöker utesluta hemlösa från offentliga ytor och allmän mark. Det är inte enbart i somliga länder som tendenserna är tydliga utan såväl jag, som de författare jag har undersökt, har hittat exempel i nästan alla studerade fall. Oavsett om vi talar om de tydliga anti-hemlösa lagar i New York City, som legitimerar polisens aggressiva undanfösande av hemlösa, eller de mer subtila angreppssätten i Lund, där borttagandet av bänkar och buskage gör så att hemlösa måste flytta sig, är målet detsamma. Hemlösa ses inte som ett välkommet inslag i den neo-liberala staden och måste därför ”försvinna”. Metoderna som man använder sig av kan skilja sig ganska så markant åt, men i slutändan så strävar alla efter samma sak. Man vill skapa en trivsam offentlig miljö för de bättre ställda samhällsklasserna och dessa trivs inte med hemlösa omkring sig. Ett mycket bra exempel hittade jag i min fallstudie av Helsingborg. Många reagerade över att hemlösa hade börjat vistas på den kommersiellt viktiga gågatan i hjärtat av staden. Följden blev att man ville bygga ett fritidshus för vuxna med anledning att de hemlösa skulle ”slippa” synas. Ett tydligare exempel där syftet är att försöka gömma undan hemlösa får man leta efter.

Det är uppenbart att allmänheten inte vill att hemlösa ska synas på stadens gator. Varför det är så kan diskuteras och kan mycket väl ha en moralisk grund. Föraktet mot hemlösa kan bland annat härledas till att hemlösa länge uppfattats som spridare av sjukdomar och ansetts vara farliga personer. En annan anledning kan vara att människor

mår dåligt av att se den misär som finns i världen och att det därför är bättre att gömma undan den. Det är även många som stör sig på påträngande tiggare. Exemplet förklarar varför allmänheten inte agerar när hemlösa behandlas illa av olika aktörer i det offentliga rummet. Varför makthavarna i städerna inte vill att hemlösa ska synas är betydligt lättare att förstå. I och med att alla städer nuförtiden konkurrerar med varandra på både en lokal nivå såväl som på global nivå har det blivit viktigt att ha en så "fräsch" stad som möjligt. Det gäller att locka till sig välutbildade människor, turister och företag, ingen av vilka trivs i en miljö där mycket synliga hemlösa finns. I konceptet "City Branding" marknadsför man sin stad för att locka till sig dessa typer av människor och kapital. Som metod använder man bland annat gentrifiering för att förnya sin stadskärna. Ett fenomen som i sin tur skapar hemlöshet och ytterligare marginaliserar den befintliga hemlösa befolkningen. Det hela är egentligen en paradox. Många förespråkare för neoliberala policys av uteslutning förstår inte att deras handlingar snarare skapar fler synliga hemlösa än gömmer undan dem.

För att försöka gömma undan hemlösa används en mängd olika metoder som skiljer sig åt länder emellan. Det finns däremot en metod som lyser starkt genom alla uteslutningsprocesser och kan ses i de flesta i-länders kamp mot de hemlösas synlighet i staden. Det är den privatisering av det offentliga rummet som gradvis blivit alltmer omfattande. En process som varit extra påtaglig under det senaste decenniet. Harvey belyser fenomenet bland annat genom att ge exempel från New York, Seattle och Mexiko City, vilka samtliga lider av en hög grad av hemlöshet. Han ser att en rik urban elit formar städerna efter deras egna preferenser vilket gynnar de som lever under ungefärligen samma förhållande som de själva gör. Allt mer mark tas i anspråk av privata aktörer vilka sedan har makten att utesluta vem de vill från sitt ägda område. Resultatet blir att hemlösa får mindre utrymme att kunna leva på och tvingas hela tiden flytta på sig. Av de studerade fallen i Sverige ser man påtagliga exempel på privatisering av det offentliga rummet. Ernest Jungens Plats i Göteborg, Åhléns hörna i Stockholm och Bytaregängen i Lund för att lyfta fram några. Platserna har tidigare varit socialt viktiga områden för många men stängts till följd av att företagsägare och privatpersoner klagat på de samhällsgrupper som vistas där. Resultatet har blivit att olika företag har tagit områdena i anspråk och anspelat på allmänhetens säkerhet för att rättfärdiga processen. Hemlösa har därigenom ingen rätt att vistas i dessa privatiserade områden medan övriga, konsumentstarka, invånare är varmt välkomna. Vissa

urbangeografer talar om att det pågår en disneyfiering av det urbana rummet. Begreppet syftar till att det offentliga rummet endast är till för konsumenter och övriga människor är inte välkomna. Hemlösa kan ses som den grupp som konsumerar minst i samhället och därigenom de som har minst rättighet till det offentliga rummet. Ett koncept som går hand i hand med den neoliberala uppfattningen om rummet som en vara och vikten av att skapa en konsument vänlig miljö. Genom att studera fall i Sverige och USA har jag kommit fram till att hemlösa inte har samma rätt till det urbana rummet som övriga invånare. Vidare syns tydliga tendenser på att privatiseringen av det offentliga rummet är en stor anledning till att det är så.

Kriminalisering

Kriminalisering av hemlöshet är idag allra mest framträdande i USA, även om empirin påvisar att det finns exempel i Europa. Det går inte att förneka att det pågår en kriminalisering i USA, där man använder lagen som verktyg för att gömma undan hemlösa och frysa ut dem ur det urbana rummet. Många städer förbjuder beteende som är livsviktiga för att en hemlös person ska kunna överleva. Exempelvis får man inte tiggas, sova på gatan eller på bänkar eller helt enkelt vistas i somliga områden. Don Mitchells citat under rubriken ”Kriminalisering av hemlösa” är mycket bra. Det beskriver den befängda naturen av anti-hemlösa lagar. Speciellt den sista meningen som uppmärksammar att vi håller på att skapa en värld där en hel grupp människor inte får finnas till, enbart för att de inte har någon plats att finnas till på. En mening som i hög grad summerar upp hela absurditeten med de kriminaliseringsprocesser som pågår i USA. Jag ställer mig bakom Don Mitchells syn på processerna tillsammans med en stor skara av lärda människor. Det måste finnas alternativ till kriminalisering som fungerar bättre för både de hemlösa och allmänheten och som samtidigt främjar det sociala i staden. Om inte så går vi mot en ”polisstat” där auktoriteter har all kontroll över det offentliga rummet. Det är märkligt att man i ett land som USA, där frihetsbegreppet står i centrum, kan klubba igenom sådana här lagar. Lagar som i grund och botten kränker fundamentala mänskliga rättigheter. Visst finns det många som propagerar för de hemlösa och vissa har till och med lyckats upphäva somliga lagar, men i det stora hela så är dessa människor maktlösa. Den allra största delen av de hemlösa saknar

ekonomiska resurser och är inte tillräckligt utbildade eller insatta i juridik för att kunna försvara sig själva och blir därför enkla måltavlor.

De alternativ till kriminalisering som presenteras i empirin känns betydligt vettigare. Att utbilda sin poliskår i frågor som berör de hemlösas livsstil och de tjänster som finns tillgängliga för de är en mycket bättre väg att gå för de amerikanska städerna. Även att skapa så kallade "public hygiene centers" ser jag som ett stort framsteg i att hitta alternativ till kriminalisering. Att bötfälla hemlösa är något som är väldigt märkligt. Genom att lägga större belastningar på hemlösa förvärrar man deras situation extremt. En hemlös person är oftast hemlös eftersom han/hon inte har de ekonomiska resurserna att leva som en "vanlig" invånare, hur fel är det inte då att auktoriteter kräver dessa på pengar. Kort och gott är inte en kriminalisering av hemlöshet den bästa vägen att gå för staden, framförallt eftersom det skadar det sociala och bidrar till att snarare förvärra problemen. Kriminaliseringsprocesserna skapar ytterligare marginalisering och gör det ännu svårare för hemlösa att känna sig som en del av samhället. Den känslan är i sin tur en viktig kugge för att en hemlös person ska kunna komma tillbaka in i det normala samhällslivet och tillslut hitta ett eget boende.

Amerikanisering

Som Jürgen Von Mahs skriver är det viktigt att undersöka om det pågår en amerikanisering av hemlöshet eftersom den amerikanska modellen anses ha en allmänt negativ inverkan på hemlöshet. Jag har förlagt min fokus till Sverige och hittat tydliga exempel på att det faktiskt pågår en amerikanisering av hemlöshet i landets städer. Framförallt genom punkterna "amerikanisering av form och anledningar" och "amerikanisering av bestraffande policys". Järvinen beskrev redan 1992 att det pågick en diversifiering av den hemlösa populationen i Norden. I mina studier av Helsingborg stötte jag enbart på en person som var så kallat traditionellt hemlös, alltså en medelålders alkoholiserad man. Resterande var alltifrån äldre missbrukare till unga, i princip "helt normala människor", som helt enkelt kommit snett i livet. Jag stötte även på nästan lika många kvinnor som män och flera invandrare. Anledningen att det blivit så har att göra med förändringar på bostads- och arbetsmarknaden under 1980- och 90-

talet. Samtliga fall stämmer in på Von Mahs definition av ”amerikanisering av form och anledningar”

”Amerikaniseringen av bestraffande policys” är också relativt tydligt i Sverige om än något mer svårtolkat. Det är uppenbart att det inte handlar om en kriminalisering av hemlösa genom lagen utan att man använder sig av så kallade; ”mjuka” policys av uteslutning, som Thörn uttrycker det. I många fall handlar det om att privata aktörer tar lagen i egna händer. Exempelvis har säkerhetsvakter som patrullerar gator, stationer och dylikt blivit fler och fler under de senaste åren. På Knutpunkten i Helsingborg får man inte ligga ned och sova utan man måste sitta upp om man vill vila där. Gör man inte det så kommer vakter och tvingar dig att sitta upp eller så blir man utkastad därifrån. Aktioner som helt saknar grund i lagen. Även på de offentliga toaletterna i staden går vakter runt och slänger ut hemlösa som ligger där och sover efter klockan tio på kvällen. Liknande exempel finner Thörn i Göteborg där säkerhetsvakter patrullerar gatorna och slänger bort hemlösa som sover på ”fel” platser. I Göteborg är det till och med så pass utbredd att en av ordningsvakternas främsta arbetsuppgifter är att avvisa hemlösa från platser där de inte ”ska vara”. Rapporter visar att även polisen i flera fall blivit kontaktad för att hjälpa till med deras uppgifter. Något som tydligt visar att bestraffande policys används för att förhindra hemlösa från att använda det offentliga rummet. Tillvägagångssättet pekar på att man i Sverige använder privata säkerhetsvakter för att hantera hemlösa i det offentliga rummet istället för poliser med lagen i ryggen. Vilket som är värst kan diskuteras men det är uppenbart att man använder olika metoder i olika länder för att uppnå samma mål.

Åtgärder

När det kommer till att motverka hemlöshet i Sverige så är det kommunerna som har det största ansvaret. Det är kommunala myndigheterna som kan initiera de viktigaste processerna som så småningom leder till att en hemlös person får en bostad. Visst har staten också en betydelsefull roll, exempelvis att se över policys rörande bostadsbidrag och öka bidrag till de som bygger boende för låginkomsttagare. Det är däremot kommunen som står för projekt som trappstegsmodellen och ”Bostad Först” vilka är viktiga kuggar för att en hemlös person ska få en egen bostad.

”Bostad Först” programmet är i min mening ett vettigt projekt. En hemlös person behöver en bostad för att kunna ta tag i andra problem. Att ge en hemlös person en bostad i samband med att han/hon får behandling för sina problem är rätt väg att gå. Statistiken från såväl USA som Tyskland och Stockholm talar sitt tydliga språk, projektet är lyckat för de som får chansen. Det stora problemet i Sverige idag är omfattningen. Än så länge har man bara provat dryga tjugotalet lägenheter i de kommuner som är inblandade. Visst kan man säga att projektet än så länge enbart är på betanivå men det gäller att agera snabbt. Fler hyresvärdar måste erbjuda lägenheter till projektet för att det ska kunna lyckas på en större skala. I Helsingborg så var det många som var mycket skeptiska till programmet och hade inte fått någon hjälp därifrån. Något som helt klart har att göra med att det inte finns tillräckligt många lägenheter. Vad man skulle kunna göra är att införa reglementen så att hyresvärdar i områden med hög hemlöshet måste släppa ett visst antal lägenheter till projektet. I jämförelse med trappstegsmodellen så är ”Bostad Först” ett mycket bättre alternativ. En hemlös person ska inte behöva tränas, i det närmaste som en hund, för att få vara en del av samhället. Därför förespråkar jag en fortsatt satsning på ”Bostad Först” projektet med en ökning i omfattning.

Vad det gäller ”The Homeless Vehicle” och ”The Poliscar” är det bra metoder för att skapa debatt angående hemlösas synlighet i staden. Som Neil Smith påpekar är fordonen inte tänkta till att vara någon form av permanent lösning på hemlöshet. Istället kan de höja hemlösas levnadssituation, i varje fall temporärt, tills man finner en egen bostad. Ett av de viktigaste syftena är också att belysa ämnet. Dilemmat handlar däremot om att fordonen är dyra att producera och att pengarna istället skulle kunna spenderas till att ge en hemlös person en mer beständig bostad eller en tids matförråd. Skulle man däremot finna en rationell produktionslösning kan det vara intressant att producera liknande fordon i en större utsträckning. Ett problem kan dock vara att fordonen riskerar att göra hemlösheten mer permanent. Genom att ge den hemlösa allt den behöver för att kunna leva på gatan kanske han/hon tappat motivation att skaffa sig en egen bostad. Överlag så är fordonen en intressant idé som anspelar på hemlösas synlighet i staden. Men som lösning, både temporärt och permanent, fungerar det inte lika bra. Istället kan de, i en mindre omfattning, användas för att skapa diskussion runt ämnet.

Hur ska man agera som planerare

Som planerare gäller det att alltid ha de hemlösa med i bakhuvudet. Det är viktigt att tänka på hur hemlösa påverkas av de projekt man arbetar med. Om man exempelvis är med och planerar en gentrifiering av ett område är det viktigt att uppmärksamma vilka som riskerar att bli hemlösa till följd av projektet. Det kan även vara bra att se över och uppgradera befintliga tjänster för hemlösa i området och inte bara försöka flytta dem därifrån. Det är viktigt att även försöka finna plats för billigare boendialternativ i anslutning till området som gentrifieras och inte enbart fokusera på bostäder för invånare med hög inkomst.

Det behöver inte finnas en konflikt mellan att skapa en gemytlig stadsutveckling för både hemlösa och stadens övriga invånare. Så länge det finns resurser för hemlösa i den offentliga miljön så slipper de sticka ut för mycket och ta upp utrymmen som behöver användas till annat. Det ultimata målet är givetvis att försöka skaffa permanenta bostäder till alla hemlösa, men för de som måste befinna sig i det offentliga rummet finns det lösningar. Det är lite väl optimistiskt att tro att vi kommer bli kvitt all hemlöshet och därför är det planerarens uppgift att bland annat göra det offentliga rummet mer hemlösvänligt. Att upprätta platser där hemlösa kan vistas om dagarna utan att behöva betala för sig eller oroa sig för att bli bortfösta kan vara ett steg i rätt riktning. Likaså att utveckla ställen där de kan tvätta sig och använda toaletten, likt ”public hygiene center” i Seattle. Eftersom vi idag i hög utsträckning går i en motsatt riktning kan det vara planerarens uppgift att göra så att hemlösa också får en plats i det offentliga rummet. Man behöver exempelvis inte ta bort bänkar eller göra de ogästvänliga för hemlösa. Stadsutvecklingen idag fokuserar främst på att skapa en urban miljö som är gemytlig för de högre ställda samhällsklasserna. Allt ansvar ligger inte hos planeraren att förändra detta men det gäller att alltid ha det sociala i åtanke när man planerar olika områden, och framförallt inte motarbeta hemlösas närvaro i det offentliga rummet.

Slutsatser

Hemlösas rätt till staden och dess offentliga rum är i hög grad begränsad. I de flesta post-industriella länder pågår idag olika processer med syftet att gömma undan hemlösa snarare än att integrera dem i stadsmiljön. Även om metoder av uteslutning skiljer sig åt länder emellan så är måltavlan densamma, de hemlösa anses inte som ett välkommet inslag i det offentliga rummet. En metod som däremot är framträdande i de flesta länder är att man privatiserar det offentliga rummet för att utesluta de hemlösa. Genom att associera det offentliga rummet med ett vardagsrum, vilket är vanligt i många svenska städer, gör man privatiseringen till ett mer naturligt fenomen. Aktörerna anspelar också på allmänhetens säkerhet för att rättfärdiga processerna. Det egentliga målet är att få en ”renare” urban miljö utan hemlösas närvaro på gatorna. Därigenom har inte de hemlösa samma rätt till stadens offentliga utrymmen som övriga samhällsinvånare. En annan aspekt är att det i den neoliberala staden läggs stor vikt vid att skapa en konsumentvänlig miljö. Eftersom hemlösa kan ses som de minst konsumentstarka invånarna är det därför de som har minst rätt till staden och det offentliga rummet.

Kriminalisering av hemlöshet är enligt många insatta helt fel väg att gå för att hantera hemlösa i det offentliga rummet. Inte nog med att man kränker vitala mänskliga rättigheter, fenomenet bidrar till att skapa hemlöshet och ytterligare marginalisera den befintliga hemlösa befolkningen. Det finns alternativ till kriminaliseringsprocesser som är att föredra. Exempelvis kan man utbilda sin poliskår, så att de bättre förstår de hemlösas livsstil och vilka tjänster som finns tillgängliga för dem. Ett projekt som var mycket lyckat i Florida och borde tas efter av fler städer. Därutöver borde fler satsa på projekt liknande ”public hygien center” (Se sidan 14).

Alla indikationer pekar på att det pågår en amerikanisering av hemlöshet i Sverige. Då framförallt genom punkterna ”amerikanisering av form och anledningar” och ”amerikanisering av bestraffande policy” utifrån Jürgen Von Mahs definitioner. Vad det gäller form och anledningar har den hemlösa befolkningen i Sverige diversifierats under de senaste decennierna med bland annat fler kvinnor, barn och invandrare. Anledningen kan förknippas med förändringar på bostads- och arbetsmarknaden till följd av nya förhållandena i det post-fordistiska samhället. Besträffande policys har också varit tydliga i Sverige. Istället för utförliga anti-hemlösa lagar, som i USA, används vad

Catharina Thörn kallar ”mjuka policys av uteslutning”. Exempel på sådana är att säkerhetsvakter patrullerar gator, parker och järnvägsstationer med uppgift att avvisa hemlösa som sover på dessa platser. Även borttagning av buskage och bänkar är exempel på hur dessa policys tar sitt uttryck.

”Bostad Först” projektet är definitivt ett steg i rätt riktning för att motverka hemlöshet. Projektet har varit lyckat i såväl Tyskland, USA och Sverige och kräver fortsatta satsningar. Så länge man kan öka omfattningen, det vill säga inkludera fler lägenheter, kommer programmet att bidra till att sänka hemlösheten i Sverige. Projektet skapar en bättre miljö för de hemlösa som ska slussas in i samhället och fungerar bra i kombination med att ge rehabilitering till de som behöver det. Vad det gäller ”The Homeless Vehicle” och ”The Poliscar” är det mycket bra metoder för att skapa debatt rörande hemlösas synlighet. Som temporär eller permanent lösning på hemlöshet är fordonen däremot inte lika lyckade.

Som planerare gäller det att bryta de trender som styr samhällsutvecklingen till att enbart rikta sig mot de rikare samhällsgrupperna. Istället för att motarbeta hemlösa i det offentliga rummet är det viktigt att försöka göra dem till ett mer naturligt inslag i den urbana miljön. Det är därför nödvändigt att tillgodose de tjänster som hjälper hemlösa att känna sig som en del av samhället. Det är även viktigt att identifiera de människor som riskerar att bli hemlösa till följd av projekt som man arbetar med. Ett annat sätt, att som planerare arbeta för de hemlösa, är att se till att det uppförs boende för låginkomsttagare i samband med att exempelvis gentrifieringsprocesser genomförs.

Sammanfattning

Huvudsyftet med uppsatsen är att undersöka huruvida man gömmer undan hemlösa eller försöker integrera de i den urbana miljön. Har hemlösa samma rätt till staden och dess offentliga rum som övriga invånare? Studien presenterar först hemlöshet på en bred och global nivå för att sedan begränsas till att undersöka uteslutningmetoder i Sverige. Kriminaliseringsprocesser i USA studeras och likaså vilka alternativ det finns till kriminalisering, därigenom konstateras att alternativen är att föredra. Fenomenet sätts senare i en svensk kontext med hjälp av bland annat en fallstudie av Helsingborg. Genom att undersöka ett antal exempel på amerikaniseringsprocesser i Sverige är det tydligt att det faktiskt pågår en sådan utveckling i landet. I Sverige används däremot inte anti-hemlösa lagar, som i USA, utan istället vad Catharina Thörn definierar som ”mjuka policys av uteslutning”. Exempel på sådana kan ses i flera svenska städer, däribland Stockholm, Göteborg, Helsingborg och Lund. Jag uppmärksammar även att metoder av uteslutning skiljer sig påtagligt åt mellan olika länder. Vad som däremot genomsyrar alla neoliberala städer världen över är att privatisering av det offentliga rummet används som metod för att utesluta hemlösa. Åtgärder för att motverka hemlöshet belyses också. Fokus ligger på ett projekt kallat ”Bostad Först”, något som vuxit fram under senare år i Sverige. Utifrån förebilder i Tyskland och USA har projektet lyckats väl och uppmuntrar till fortsatt tillämpning i större omfattning. Avslutningsvis konstaterar jag att det som planerare gäller att arbeta för att göra de hemlösa till en mer naturlig del av den urbana miljön istället för att motarbeta dess närvaro i det offentliga rummet.

Källförteckning

Böcker:

Amster, R (2008) *Lost in space: The criminalization, globalization and urban ecology of homelessness*, LFB Scholarly Publishing LLC, New York.

Doak, M (2008) *Social Welfare: Fighting poverty and homelessness*, Information Plus, Wylie, Texas.

Järvinen, M & Tigerstedt, C (1992) *Hemlöshet I Norden*, NAD-publikation nummer 22, Helsingfors.

Marcuse, P et al. (2009) *Searching for the just city: Debates in urban theory and practice*, Routledge, New York.

Pacione, M (2009) *Urban Geography: A global perspective*, Routledge, New York.

Sluttänkande av Kommittén för hemlösa (2001) *Att motverka hemlöshet – en sammanhållen strategi för samhället*, Graphium/Norstedts AB, Stockholm.

Artiklar:

Brown, K (1999) *Outlawing Homelessness*. National Housing Institute, Issue#106, Juli/Augusti,

Harvey, D (2008) *The Right To the City*, New Left Review 53, September-Oktober

Mitchell, D (1997) *The Annihilation of Space by Law: The Roots and Implications of Anti-Homeless Laws in the United States*, Antipode, pages 303–335

Smith, N. (1992) *Contours of a spatialized politics: Homeless vehicles and production of geographical scale*, Social Text, No. 33, pp. 54-81, Duke University Press.

Thörn, C. (2011) Soft Policies of Exclusion: Entrepreneurial Strategies of Ambience and Control of Public Space in Gothenburg, Sweden, Urban Geography, Volume 32, number 7, Bellwether Publishing, Ltd.

Von Mahs, J. (2011) Introduction - An Americanization of Homelessness in Post-Industrial Countries, Urban Geography, Volume 32, number 7, Bellwether Publishing, Ltd.

Internet:

Andersson, E (2003) Stockholms offentliga rum byggs bort.
www.svd.se/nyheter/inrikes/stockholms-offentliga-rum-byggs-bort_92498.svd, 2012-04-26.

Andersson, E (2008) Inglasning av Sergels torg möts av protester.
www.svd.se/nyheter/stockholm/inglasning-av-sergels-torg-mots-av-protester_734893.svd, 2012-04-26.

Europaparlamentet (2011) Angående: kriminalisering av fattigdom och hemlösa.
www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+WQ+E-2011-011259+0+DOC+XML+V0//SV, 2012-04-18.

Homeless World Cup Organisation (2010) Homeless Statistics.
www.homelessworldcup.org/content/homelessness-statistics, 2012-04-13.

Institute for children and poverty (2009) The Hidden Costs of Gentrification: Displacement and Homelessness.
www.icphusa.org/PDF/reports/ICP%20Report_Pushed%20Out.pdf, 2012-04-21

Institute for children and poverty (2006) The Cost of Good Intentions. Gentrification and Homelessness in Upper Manhattan.
www.urbancentre.utoronto.ca/pdfs/curp/Gentrification_HLN_Manhatt.pdf, 2012-04-21.

Leieboerforeningen (2002) Fifth report from exchange participants in Norway.
www.lbf.no/include/default_template.asp?Table=Article&Key=12072, 2012-04-13.

Mirror.co.uk. www.mirror.co.uk/news/uk-news/south-africa-to-kick-homeless-off-streets-211156, 2012-04-15.

Projekt Udenfor (2007) The number of homeless people in Denmark.
www.udenfor.dk/uk/Menu/News/The+number+of+homeless+people+in+Denmark, 2012-04-13.

Samuelsson, J (2006) Bytaregången stängs för allmänheten.
www.sydsvenskan.se/lund/bytaregangen-stangs-for-allmanheten, 2012-04-26.

Socialstyrelsen (2005) Hemlöshet i Sverige 2005: Omfattning och karaktär.
www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/9724/2006-131-16_200613116.pdf, 2012-04-13.

Swärd, H & Knutagård, M (2011) Bostad först: enligt Lunds universitet.
www.soch.lu.se/images/Socialhogskolan/FolderBostad_forst.pdf, 2012-05-02.

The national policy and advocacy council on homelessness (2011) www.npach.org,
2012-04-12

Tottmar, M (2011) Fler hemlösa får bostad. www.dn.se/sthlm/fler-hemlosa-far-bostad,
2012-05-02.

Åberg, L (2007) Offentliga rum bakom stängda dörrar. www.sydsvenskan.se/kultur-och-nojen/offentliga-rum-bakom-stangda-dorrrar, 2012-04-26.

Övriga:

Observationer i Lund. *2012-04-20*

Konversationer med anställda och övernattande samt observationer på ”Hemlösas hus” i Helsingborg. *2012-05-17*